

L'historiador Pelai Pagès repassa la història de la Transició espanyola per qüestionar els mites que en l'actualitat s'expliquen sobre aquesta època i destacar els punts foscos que els partits majoritaris a l'estat obliden sobre fets rellevants i protagonistes del moment: la imposició del rei pel dictador, les renúncies dels demòcrates o el trist balanç de 600 morts.

Aquests darrers dies, arran de la mort d'Adolfo Suárez, el qui fou primer president de govern de la monarquia democràtica, s'ha tornat a parlar a bastament de la Transició, d'aquells anys d'incertesa que des de la mort de Franco –potser la Transició havia començat una mica abans– van culminar amb la instauració d'un sistema democràtic basat en la Constitució de 1978. I s'han tornat a repetir uns tòpics que en bona mesura fa anys que s'arrossegueu: s'ha parlat del paper cabdal que va tenir Suárez en tot el procés, del protagonisme també del rei, de la capacitat de diàleg i de consens de la classe política d'aquells anys, de la Transició espanyola com a model que calia seguir, etc. Fins a quin punt totes aquestes qüestions responen a la realitat o són fruit d'un imaginari col·lectiu que s'ha anat repetint des d'un moment determinat fins a quallar en veritats incontestables? Intentaré fer-ne una anàlisi tan objectiva com sigui possible.

El punt de partida: un rei imposat pel dictador. En primer lloc, cal tenir present que a la mort de Franco, el 20 de novembre de 1975, es van posar en funcionament els mecanismes successoris que havia previst la dictadura. Per la llei de successió a la *Jefatura del Estado* de 1947 el règim per primera vegada des de l'inici de la guerra civil decidia definir el sistema polític vigent com a "Reino", però també deixava clar que de moment seria un "Reino" sense rei, perquè de manera vitalícia Franco en seria el cap de l'Estat. De tota manera, l'any següent, per acord entre Franco i Don Juan –el fill d'Alfons XIII, que havia aspirat a recuperar el tron després de la guerra i com que no ho aconseguí residia exiliat a Estoril–, s'havia decidit educar el fill d'aquest, el príncep Joan Carles, a Espanya en

La Transició democràtica, entre la realitat i els mites

Adolfo Suárez, que havia estat secretari general del Movimiento, jura com a president del govern espanyol el 1976. Paradoxalment, va ser ell qui va impulsar la reforma política.

els valors del franquisme, amb tutors com Torcuato Fernández Miranda, que el 1969 fou nomenat secretari general del Movimiento. I justament durant l'estiu d'aquell mateix any Franco va decidir nomenar Joan Carles successor seu a suprema autoritat de l'estat. En l'acte de jurament que el príncep va portar a terme davant de Franco i de les Corts franquistes, el dia 23 de juliol de 1969, va dir, entre altres coses: "Acabo de jurar, como sucesor, a título de rey, lealtad a Su Excelencia el Jefe del Estado y fidelidad a los principios del Movimiento Nacional y Leyes Fundamentales del Reino. Quiero expresar, en primer lugar, que recibo de Su Excelencia el Jefe del Estado y Generalísimo Franco, la legitimidad política surgida el 18 de julio de 1936".

Dos dies després de la mort del dictador Juan Carlos fou coronat rei d'Espanya i en l'acte de jurament es va comprometre a "cumplir y hacer cumplir las Leyes Fundamentales del Reino y guardar lealtad a los principios que informan el Movimiento Nacional". En el discurs posterior no va mancar una referència a Franco: "una figura excepcional entra en la historia. El nombre de Francisco Franco será un jalón del acontecer español y un hito al que será imposible dejar de referirse para entender la clave de nuestra vida política contemporánea". Amb aquests antecedents és difícil trobar voluntats democratitzadores prèvies en la figura del nou monarca i tampoc en el seu entorn. Joan Carles va confirmar com a president de govern Arias Navarro, conegut com el *carnicerito de Málaga* per la seva actuació com a fiscal en els consells de guerra durant la Guerra Civil, i que també havia tingut un paper important en molts moments del franquisme com a repressor, ja que havia estat director general de Seguretat entre 1957 i 1965 i ministre de la Governació el 1973.

I és que l'any 1975 la societat espanyola en el seu conjunt es delia pels canvis. Els darrers anys del franquisme havien estat especialment convulsos i els últims assassinats comesos pel règim –els cinc afusellaments de militants d'ETA i del FRAP el setembre de 1975– havien provocat protestes generalitzades dins i fora de l'Estat

espanyol. De fet, des de feia uns anys s'havien incentivat els organismes unitaris de l'oposició per combatre amb més eficàcia la dictadura: des de l'Assemblea de Catalunya, constituïda el 1971, o la Junta Democràtica –liderada pel PCE– i la Plataforma Democràtica –que encapçalava el PSOE– s'havia avançat molt en la consolidació d'una alternativa democràtica que posés fi definitivament al franquisme. I la convicció generalitzada era que la monarquia de Joan Carles era una herència directa del franquisme. Santiago Carrillo havia arribat a caracteritzar el rei com "un pobre hombre incapaz de toda dignidad" i el socialista Alfonso Guerra havia afirmat que "el futuro de España no es Juan Carlos". La ruptura democràtica que defensava l'oposició implicava, doncs, qüestionar de soca-rel la monarquia mateixa en un moment en què les ànsies de llibertat en el conjunt de l'Estat espanyol eren imparables.

El nomenament de Suárez com a president de govern. En aquest context la situació que es va viure a l'Estat espanyol els primers mesos de l'estrenada monarquia seria extraordinàriament convulsa. Si bé Arias Navarro havia fet alguna declaració de principis més o menys reformista i en el seu govern hi havia representants del sector franquista així considerat –com Areilza o Fraga Iribarne sense anar més lluny–, ben aviat es va evidenciar que tant el govern com la monarquia podien acabar en una situació que els col·locava a la vora de l'abisme: la contundència repressiva amb què va actuar la policia durant les manifestacions celebrades a Barcelona els dies 1 i 8 de febrer de 1976, sota el lema "Llibertat, Amnistia i Estatut d'autonomia", van anar acompanyades d'esdeveniments sagnants: el dia 3 de març

La legalització del Partit Comunista el 1977 va provocar immediatament soroll de sabres

tingueren lloc els assassinats de Vitòria, on una assemblea de treballadors en vaga acabava amb la intervenció policial que provocava quatre morts, i el dia 9 de maig a Montejurra –lloc de trobada anual dels carlins– es van produir també enfrontaments armats que van acabar amb dos morts i diversos ferits. I en tots els casos la complicitat governamental era més que evident. Paral·lelament, l'oposició estava guanyant parcel·les de legalitat, quan, per exemple, el sindicat socialista UGT celebrava a Madrid el seu trentè congrés el mes d'abril o els comunistes catalans del PSUC portaven a terme el seu primer míting a Terrassa el mes de maig.

En aquest procés tan conflictiu el dia 1 de juliol Arias Navarro va presentar la seva dimissió al rei: era evident que s'havia arribat a una situació de difícil sortida. I a partir d'aquest moment tot era possible. Quan, dos dies després, el rei va nomenar Adolfo Suárez nou president de govern, la sorpresa fou majúscula. Suárez no sols era un personatge gris, que havia fet una carrera política buscant sempre els suports que el poguessin afavorir en cada moment, sinó que a més procedia del falangisme, havia estat secretari general del Movimiento en el darrer govern i ningú no donava un ral per ell. Curiosament, només els sectors de l'extrema dreta franquista semblaven defensar la seva figura, mentre que des de l'esquerra gairebé tothom s'hi mostrava crític. Josep Benet, des de Catalunya, va arribar a afirmar que "la solució donada a la crisi representa la mort del reformisme". L'oposició continuava defensant més que mai la ruptura democràtica.

Però, paradoxalment, fou Suárez qui va acabar passant full del franquisme i imposant una reforma política que va abocar a les primeres eleccions democràtiques del 15 de juny de 1977. Les raons del canvi semblen evidents: mentre dins de l'estructura política del franquisme existia un búnquer contrari a tot tipus de reformes i de canvis, sectors franquistes cada vegada més nombrosos eren conscients que el manteniment del sistema només conduïa al caos i que l'única alternativa de continuïtat era una obertura política que ho-

Aprovació de la llei de reforma política que donava pas a unes eleccions democràtiques. A la dreta, els Pactes de la Moncloa del 1977, que obríren el camí als sindicats i la llibertat de premsa. D'esquerra a dreta: Enrique Tierno Galván, Santiago Carrillo, Joan Reventós, Felipe González, Suárez,

mologués la monarquia espanyola amb els sistemes democràtics europeus. Cal recordar que, a més de les mobilitzacions populars a favor de la democràcia, s'estava vivint una profunda crisi econòmica a nivell mundial –iniciada el 1973– i que molts sectors de la burgesia espanyola contemplaven la integració dins de la Comunitat Econòmica Europea com l'única possibilitat de fer front a les dificultats creixents. La política que Suárez proposava d'endegar una reforma política que liquidés les institucions franquistes i iniciés un procés constituent, ben aviat va trobar el suport d'importants sectors franquistes. De bell nou es reproduïa la vella consigna vuitcentista que Lampedusa va posar en boca del seu protagonista a *El Guepard*: “És necessari que tot canviï perquè tot continuï igual”. I en aquest punt va trobar el suport del monarca mateix: Joan Carles acabava de passar l'experiència de la monarquia grega en la persona del seu cunyat, el rei Constantí II de Grècia, quan el 9 de desembre de 1974 un referèndum va abolir-la, acusada de complicitat amb la dictadura dels coronels. Era clar que si la monarquia espanyola volia continuar existint s'havia de desvincular del règim que l'havia feta possible.

El paper de l'oposició democràtica. La paradoxa, el contrasentit de la Transició, es concreta justament en el fet que el protagonisme dels canvis polítics que definiran la nova democràcia va passar a partir de juliol de 1976 a mans de franquistes reciclats, demòcrates de darrera hora, mentre l'oposició democràtica, els demòcrates de tota la vida, van acabar jugant un paper de subordinació total. La tasca de Suárez va requerir no sols convèncer els franquistes de la bondat de les seves propostes –i en aquest punt ho va tenir relativament fàcil: la reforma política que proposava va ser aprovada per les Corts franquistes el dia 18 de novembre per 425 vots a favor, 59 en contra i 13 abstencions–, també havia de convèncer l'oposició perquè abandonés la seva política de “ruptura” i acabés acceptant l'oferta reformista que, sota l'acceptació de la monarquia, havia de conduir a un sistema parlamentari. I, finalment, en aquest punt, també ho va acabar tenint més fàcil del que semblava.

Quan el mes de desembre de 1975 es va celebrar el referèndum a favor de la reforma política que proposava Suárez –i que va gaudir d'un ampli suport popular–, l'oposició democrà-

tica sense massa convicció es va manifestar a favor de l'abstenció, però al mateix temps constituïa l'anomenada Comissió dels Nou per començar a negociar amb el govern. En aquests moments s'havien produït ja algunes reunions secretes entre Felipe González, el màxim dirigent del PSOE, i Adolfo Suárez, i quan el govern va obrir un registre especial on els diferents partits es podien inscriure per ser legals, era evident que van acabar acceptant les regles de joc marcades per Suárez. El febrer de 1977 tots els partits eren ja legals excepte els comunistes, els republicans i l'esquerra revolucionària i independentista. I els comunistes ho van acabar essent el mes d'abril de 1977. Era la força de les circumstàncies? Era la feblesa de l'oposició? O era la manca d'audàcia i de ferma voluntat política per part de l'oposició la que havia menat a l'abandonament de la ruptura i a l'acceptació de la reforma?

L'omnipresència de l'exèrcit. És cert que Suárez va haver de convèncer també l'exèrcit sobre la bondat dels seus propòsits. I en aquest punt ho tenia una mica més difícil. La cúpula militar de l'exèrcit espanyol l'any

Manuel Fraga Iribarne, Leopoldo Calvo Sotelo i Miquel Roca i Junyent.

1975 havia fet en la seva totalitat la guerra amb Franco i per tant en la seva immensa majoria eren defensors de la “legitimitat de la victòria” i de la continuïtat del franquisme. De fet la festa del 18 de Juliol havia estat commemorada a totes les capitànies generals l’any 1976. I quan el mes d’abril de 1977 es va legalitzar el Partit Comunista, no va faltar el soroll de sabres: un dels ministres militars del govern –el de Marina– va presentar la seva dimissió i el Consejo Superior del Ejército va donar a conèixer una nota protestant per la mesura, si bé l’acceptava disciplinàriament, però al mateix temps recordava que “el Ejército unánimamente unido, considera obligación indeclinable defender la unidad de la Patria, su bandera, la integridad de las instituciones monárquicas y el buen nombre de las Fuerzas Armadas”. A partir d’aquest moment l’ombra de l’exèrcit planaria en el decurs de tot el procés de transició i acabaria convertint-se en el pretext per justificar totes les renúncies i totes les marxes arrere que van acabar produint-se i que no foren poques.

És cert que, quan es varen celebrar les primeres eleccions democràtiques el 15 de juny de 1977, hi va haver

poques sorpreses: la majoria absoluta va ser per al partit Unión de Centro Democrático, d’Adolfo Suárez, mentre el Partit Socialista es convertia en la segona força de l’arc parlamentari, el PCE i els franquistes de l’Alianza Popular quedaven en una situació completament subordinada i la presència de les opcions nacionalistes procedents de Catalunya i d’Euskadi era prou significativa. La nova realitat política, però, va acabar forçant l’inici d’un procés constituent, qüestió que no havia quedat clara en la convocatòria de les eleccions, però de seguida també va quedar igualment clar que hi hauria tota una sèrie de qüestions que esdevindrien incontestables: la monarquia i la unitat d’Espanya –com sovint ho recordava l’exèrcit– i al mateix temps l’abandonament de qualsevol actitud revengista amb relació al franquisme. La llei d’amnistia promulgada pel nou govern el 14 d’octubre de 1977 deixava ben clar que no es demanarien responsabilitats per accions comeses durant el règim franquista.

La política de pacte i consens ben aviat es va posar en evidència en diversos temes extraordinàriament importants, com quan es van adoptar l’octubre de 1977 els anomenats Pactes de la Moncloa que, davant la situació de crisi econòmica, entre altres qüestions, van aprovar l’acomiadament lliure. També, naturalment, la discussió de la nova Constitució es va fer per consens. Formalment promulgada el desembre de 1978 –després d’èsser aprovada en referèndum– definia una monarquia democràtica i explícitament reconeixia l’existència de nacionalitats diferenciades dins la “nació espanyola”, anunciant el que ben aviat es coneixeria com “l’Estat de les autonomies”. El mes d’abril de 1979 es van celebrar les primeres eleccions municipals de la democràcia, que van servir per portar a terme una important renovació en el poder local. Mentre es presentava de manera molt més complexa el tema de la institucionalització de les autonomies que, com hem vist, era una de les bèsties negres de l’exèrcit. De fet, a Catalunya hi havia ja una Generalitat provisional restaurada des de setembre de 1977 mentre a Euskadi es constituïa un Consell General Basc el

gener de 1978. Els respectius estatuts d’autonomia no es van aprovar, però, fins el 1979 i les primeres eleccions autonòmiques en els dos casos es van celebrar el març de 1980.

La Transició havia de patir encara l’intent de colp d’estat del 23 de febrer de 1981, del qual encara queden molts punts per aclarir i que es va acabar convertint en un punt important d’inflexió en el terreny autonòmic: al juliol de 1982 –tot i que ja ho havia anunciat el nou president de govern Calvo Sotelo– s’havia de promulgar la llei orgànica d’harmonització del procés autonòmic, que diluïa les reivindicacions nacionals de Catalunya i d’Euskadi en un aiguabarreig descentralitzador que en el seu moment el mateix president Tarradellas va qualificar com el “cafè per a tots”. Era evident que calia tranquil·litzar l’exèrcit sobre el “perill separatista”, la por a l’*Espanya rota*, un fantasma històric. En un cert sentit l’Espanya de les autonomies quedava plantejada com una mera descentralització administrativa.

Els morts de la Transició: el trist balanç.

Però més enllà de les renúncies i de les transaccions, sovint s’oblida un aspecte molt important sobre la Transició: difícilment podem considerar modèlic un procés que va comportar centenars de morts. De les 2.663 víctimes per violència política que hi va haver durant la Transició, segons els càlculs realitzats per Mariano Sánchez Soler, 591 van perdre la vida. És cert que bona part foren víctimes d’atemptats d’ETA i dels GRAPO (uns 298 i 53, respectivament), però entre 1975 i 1983 hi va haver, a més, una cinquantena de morts per actuacions de l’extrema dreta, uns 50 més víctimes de les forces d’ordre públic en manifestacions, actes polítics i conflictes sindicals, 8 morts en presons o dependències policials i una vintena més de víctimes de la guerra bruta contra ETA en atemptats comesos a l’estranger. Un trist balanç que, en qualsevol cas, qüestiona l’eufòria amb què encara avui sovint es continua contemplant i analitzant, de manera excessivament alegre, la Transició.

Pelai Pagès i Blanch